

str. 84—89). Kljub temu bi posebej opozoril na spominski dnevnik Ive Lučiča »Ratni doživljaji 1914—1918«, v katerem zelo plastično in doživeto opisuje dogodke iz I. svetovne vojne. Kot avstrijski vojak je preživel kalvarijo na soški fronti, nekaj časa pa je preživel v Ljubljani (št. 18-19, str. 54—63; št. 20, str. 37—44).

Na koncu tega sumarnega, bolj ali manj bibliografskega pregleda bi omenil še članke, v katerih avtorji prikazujejo **delovanje javnih kulturnih in znanstvenih ustanov** v Dubrovniku. Dejavnost Zavoda za povijesne znanosti (JAZU) podrobno osvetli Ivo Perić (št. 29, str. 127—130), Muzeja dubrovniškega pomorstva — po revitalizaciji leta 1986 Anica Kisić (št. 27, str. 190—197) in Naučne biblioteke Mirjana Urban (št. 28, str. 12—21).

Uredništvo DH je v 22 letih opravilo plodno in koristno delo. Zgodovinsko problematiko srednjeveškega in sodobnega Dubrovnika in dubrovniškega področja je predstavilo mnogotero in vzorno. Želeli bi v bodoče še več načrtnega in usmerjenega obravnavanja raznih področij dubrovniške preteklosti, predvsem tistih, ki doslej še niso bili dovolj proučeni.

Ignacij Voje

Vasko Simoniti, Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju. Celje : Mohorjeva družba, 1990. 210 strani.¹

Mohorjeva družba je v redno zbirko spet uvrstila zgodovinsko delo, ki bo prav gotovo pritegnilo številne bralce. Da bo knjiga prišla v mnoge slovenske domove dokazuje naklada 30.000 izvodov. Knjiga Vaska Simonitija »Turki so v deželi že« je izpolnila praznino, ki smo jo že dolgo čutili v slovenskem zgodovinopisju. Obdelal je dobo, ki smo jo bili navajeni označevati kot eno najtežjih obdobij v zgodovini slovenskega naroda.

Turški napadalci so skoraj 200 let uničevali imetje slovenskega človeka, ropali njegove domove, njega samega pa odvajali v sužnost. Slovensko zgodovinopisje se je že zelo zgodaj začelo zanimati za turško obdobje, vendar so se raziskovalci omejevali v glavnem le na posamezne pojave, na posamezne dogodke ali so proučevali ožjo problematiko. Znanstvenega dela, ki bi v celoti zajelo problematiko turških vpadov na celotnem slovenskem ozemlju, še nimamo. Najbolj celovite preglede turških vpadov, povezanih s problematiko obrambe, najdemo doslej v nekaterih splošnih pregledih slovenske zgodovine. Prva dela o turških vpadih so se omejevala le na sistemiziranje podatkov v virih. Do prve večje sinteze je prišel Stanko Jug, ki je obdelal turške vpade na Kranjsko in Primorsko od začetka 15. stoletja do bitke pri Sisku leta 1593. Obdelal je predvsem kronologijo in obseg vpadov ter vpadna pota. Čeprav je Simonitijeva knjiga pisana poljudno in namenjena najširšemu krogu bralcev, bo v nekem smislu zadostila tudi znanstvenim potrebam. Avtor je namreč upošteval tudi rezultate lastnih arhivskih raziskav in prišel do mnogih novih spoznanj. Njegov prikaz je doslej najcelovitejši pregled omenjene problematike in zajema v glavnem celotno slovensko ozemlje.

Originalno in duhovito je V. Simoniti izbral naslove za posamezna poglavja. Celotno snov je obdelal v 14. poglavjih. Prvemu poglavju je dal naslov »Kamor udari turško kopito, nikoli več ne raste trava«, pripominja pa, da se ne ve, kdaj so bile izrečene prvič te besede. V poglavju obdela razvoj osmanske države, katere začetek je treba iskati v majhnem obmejnem bejluku Seldžuške države. Izjava Ivana Kantakuzena »Na tisoče strani razdeljeni, so se začeli med seboj prepirati«, je motiv za drugo poglavje, v katerem obravnava vzroke za uspehe osmanske države pri širjenju v evropski prostor. Pri tem se posebej zaustavi ob posledicah Maričke in Kosovske bitke. V naslednjem poglavju, ki mu je dal naslov »Odslej bo moja prestolnica Carigrad«, se je lotil obravnave širjenja Osmanske države na Balkanskem polotoku v času vladavine Mehmeda II. Osvojitelja. V tej zvezi precej podrobno opisuje razmere v Srbiji in Bosni ter odnos srbskih despotov in bosenskih kraljev do Turkov. Po »Zgodovini Srbov« Silva Kranjca, ki je izšla pri Mohorjevi družbi leta 1927, smo dobili v Simonitijevi knjigi spet nov, čeprav časovno omejen prikaz srbske zgodovine.

Namen »svete vojne«, ki so jo vodili Turki, ni bil uničenje neke dežele, temveč podreditve sveta nevernikov. Ta svet so Turki imenovali daru'l — harb — »prebivališče vojne«. V 15. in 16. stoletju so bile slovenske dežele za Turke »prebivališče vojne«. Sistematično začne V. Simoniti obravnavati turške vpade v slovenske dežele s 5. poglavjem, ki mu da naslov »Turki so v deželi že«! Prvi vpad je ugotovljen leta 1408, vendar o njem govori le Valvasor na dveh mestih. Avtor skuša s pomočjo sočasnega dogajanja v Bosni poiskati dokaz za potrditev vesti, ki jih omenja Valvasor. Za slovenske dežele je bil padec Bosne leta 1463 brez dvoma najusodnejši. Kmalu za tem se začenja obdobje najtežjih in najštevilnejših turških vpadov, ki traja skoraj do

¹ Eno oceno te knjige smo objavili že v prejšnji številki Zgodovinskega časopisa (str. 156—157).

konca 15. stoletja. Ker je obramba povsem zatajila, je za naslov tega poglavja vzel stavek iz sramotilnega spisa neznanega meniha, ki ga je naslovil na vladarja leta 1478. Glasi se »Vstani cesar iz spanja, v katerem tako dolgo ležiš!« Prikaz turških vpadov in njihove posledice prepleta avtor z mnogimi citati iz raznih virov. Med drugim navaja pismo kranjskih deželnih stanov papežu Silvestru IV. leta 1474. V pismu stanovi s pretresljivimi besedami rišejo gorje, ki je zajelo družbo in hkrati obupani prosijo za pomoč. Veliko stisko ljudi ob turškem vpadu na Štajersko opisuje sekovska župnijska kronika iz leta 1480. V zavest krščanskega prebivalstva se je začela počasi, toda vztrajno zajedati tesnoba, ki je dobila ime »turški strah«.

Določene uspehe turških čet pri vpadih na slovensko ozemlje pripisuje V. Simoniti dobro organizirani obveščevalni službi in uporabi vodičev. Temu vprašanju je posvetil posebno poglavje, kjer se dotakne tudi načina zasliševanja turških ujetnikov. Na ta način je avstrijska stran prišla do določenih informacij o dogajanju v osmanski državi in o pripravah za vojaške akcije. Strah pred Turki se je povečal zaradi posledic, ki so jih povzročili turški vpadi. Najvidnejši sledovi so bili v opustelosti slovenske zemlje. V. Simoniti sicer opozarja, da so številke o odpeljanih ljudeh v turško sužnost pretirane. Kljub temu navaja, da bi iz Kranjske odpeljali Turki 10—15 % prebivalstva. Konkretno bi to pomenilo 20.000 do 30.000 ljudi, nikakor pa ne 200.000 ljudi, kot omenjajo kranjski deželni stanovi leta 1525. Posebej se dotakne odkupovanja ljudi iz turškega ujetništva, kar se je večinoma vršilo preko Dubrovnika. To je sprožilo posebno obliko trgovine. Opozoriti moram v tej zvezi na manjši spodrsrljaj, ki ga je zakrivil avtor. Omenja Ivana Pastorja, ki se je v 16. stoletju ukvarjal z odkupovanjem turških ujetnikov. Čeprav je te posle opravljal v Dubrovniku, ni bil dubrovniški trgovec, ampak eden najbolj znanih zagrebških trgovcev, ki so se ukvarjali tudi z obveščevalno službo. Trgovina z ljudmi se je razširila tudi na turške ujetnike. Kranjski deželni stanovi so objavili leta 1593 razglas, v katerem so določili nagrado za vsakega ujetega Turka.

Ogrožene dežele so razmišljale o obrambi pred turškimi vpadmi že leta 1470, vendar o kakšni deželni obrambi v tem času še ni bilo sledu. Prvi, ki je začel resneje razmišljati o obrambi, je bil cesar Maksimilijan I., ki je dobil zaradi tega nadimek »zadnji vitez, prvi landsknecht«. Vprašanjem obrambe je posvetil avtor poglavje, kjer opisuje razmere v avstrijskih deželah v času vladavine Maksimilijana I. Čeprav so v Benetkah ustanovili leta 1495 Sveto ligo za »zaščito krščanstva pred Turki«, se Maksimilijan I. tej zvezi ni pridružil, ker bi ogrožala prav njega. Dolgoletna in težka beneško-habsburška vojna, ki se je začela 1502, je preprečila kasnejše protiturške akcije. Kljub odporu predstavnikov deželnih stanov so bili leta 1518 izdani tako imenovani »innsbruški libeli«, ki so uvajali splošni obrambni red. S tem je bil vzpostavljen nov vojaški koncept in ustvarjena podlaga obrambni organizaciji v avstrijskih deželah v 16. stoletju.

Z razdelitvijo nemškega cesarstva po smrti Maksimilijana I. je postal boj proti Turkom pravzaprav privatna stvar avstrijske veje Habsburžanov in s tem njihovih dednih dežel. V zaledju Hrvaške so predstavljale edino vojaško moč, ki bi lahko turško prodiranje zaustavila. Ferdinand I., ki je postal nadvojvoda v vseh avstrijskih deželah, je vedel, da so nekateri turški vpadi posledica nemarnosti tistih, ki bi morali varovati mejo. Zato se je razširil pregovor, da »Turki ne padejo z neba«. Ta misel predstavlja naslov poglavja, v katerem avtor opisuje tretjo fazo turških vpadov na slovensko ozemlje, ki sovпада s časom vladavine sultana Sulejmana II. Veličastnega. O izboljšanju obveščevalne službe govori uvedba zelo razvejane vojaške poštnе službe. To službo so opravljali hitri sli, ki so prenašali tako imenovane »turške glase«. V. Simoniti objavlja popisa iz 1553 in 1556, ki kažeta, kako je bila ta služba organizirana. Govori tudi o razprostranjenosti signalne organizacije v slovenskih deželah. Brez dvoma so vsi omenjeni turški vpadi po letu 1526, ki večinoma niso bili tako obsežni in primerljivi s tistimi iz druge polovice 15. stoletja, imeli v prvi vrsti namen, del Ferdinandove vojske vezati na Kranjsko in Hrvaško, medtem ko bi jo nadvojvoda nujno potreboval na Madžarskem oziroma pri Dunaju.

Prizadevanja Ferdinanda I., da bi sklenil premirje s sultanom Sulejmanom, niso bila uspešna. Avstrijsko odposlanstvo, ki ga je vodil Nikola Jurišić, ni prispelo na cilj, kajti sultan Sulejman je že začel pohod na Dunaj. Tu je sultan leta 1529 doživel popolen neuspeh. Pri obrambi Dunaja se je proslavila vrsta plemičev iz Štajerske, Koroške in Kranjske, še prav posebej pa Ivan Kacijaner. Po turškem neuspehu pred Dunajem je bilo razumljivo, da Turki ob meji ne bodo mirovali. Med ljudmi v krščanski Evropi se je širila vest, da je poveljnik janičarskega korpusa pozdravljaval sultana z vzklikom »Pri zlatem jabolku se spet vidimo!« S tem je mislil cesarsko mesto Dunaj. Tudi ta vzklik je služil avtorju za naslov poglavja, kjer obdela oba Sulejmanova pohoda na Dunaj in njegov neuspeh pri Sigetu 1566 ter njegovo smrt. S premirjem leta 1533 po neuspelem pohodu na Dunaj je bila zaključena deset let dolga doba pogostih turških napadov, ki so prizadeli veliko škodo Beli krajini, ozemlju okoli Kovečva, na Krasu in v Istri; dolgotrajne posledice je občutila tudi Štajerska.

V preostalih poglavjih je težišče obravnave na vprašanih izpolnjevanja obrambe in naseljevanja Uskokov na slovenskem ozemlju, kar je v končni fazi privedlo do prenehanja turških vpadov. Od pomembnejših dogodkov vzame V. Simoniti v pretres poraz krščanske vojske pri Gorjanu leta 1537. Zanima ga usoda Ivana Kacijanerja, ki je bil eden glavnih krivcev za poraz. Pri tem se sprašuje, zakaj je postal Kacijaner nevaren Ferdinandu? Kljub temu, da je bil skoraj 15 let med najpomembnejšimi kraljevimi vojaškimi osebnostmi, je bil zahrbtno ubit v Kostančiji leta 1539. Pokopan je v cerkvi v Gornjem gradu. Na nagrobni plošči je izklesan njegov lik, ob desni nogi pa je upodobljena zgodba o lisici, ki je žerjava povabila v goste in mu ob tej priložnosti pregrizla vrat. Po smrti Ivana Zapolje je Sulejman zasedel Budim leta 1541 in ukinil madžarsko vazalstvo. Kljub temu turškemu uspehu turški vpadi postopno prenehajo. V kolikor se Turki še pojavljajo na slovenskih tleh, se omejujejo le na mejno področje. Ti vpadi tudi ne sodijo več v okvir sultanove politike, temveč gre za napade navadnih roparskih tolp. Zadnji turški vpad je doživela Kranjska leta 1559.

Velike zasluge pri obrambi naših dežel ima slovenski kmet, zato ni čudno, da se je tudi pri nas uveljavila miselnost humanizma, ki s slavospevi povečuje kmeta: »O ti plemeniti kmet, naj Bog te počasti!« Kmetje so namreč sodelovali v deželni vojski, najširša vojaška organizacija je bila »črna vojska«. Kljub temu so se pojavile zahteve po reorganizaciji kmečke vojske. Spiske v vojsko vključenih kmetov ponazarja V. Simoniti z dvema primeroma iz leta 1582. Prvi je iz Špitaliča pri Kamniku, drugi pa iz gospostva Grmače blizu Šmartnega pri Litiji. Zanimiva je ugotovitev o številu mož, ki so sodelovali pri obrambi Štajerske, Kranjske in Koroške. V drugi polovici 16. stoletja naj bi po oceni V. Simonitija fevdalna konjenica, pešci, ki so jih prispevala mesta (skupaj 2000), in kmečka vojska, zbrana z vpoklicem, štela približno 28.000 mož. Posebno pozornost posveti avtor še taborom, ki so jih za svojo zaščito gradili kmetje.

Ko je leta 1564 umrl Ferdinand I., si je njegov naslednik nadvojvoda Karel prizadeval, da bi slovenske dežele, ki so nosile glavno breme v zvezi z vzdrževanjem »krščanskega protiturškega zidu«, prevzele popolno vojaško oblast na Hrvaškem. Za to pa je bil potreben predvsem denar in še enkrat denar. Štajerska, Koroška in Kranjska so namreč od dvajsetih let 16. stoletja prevzele finančno breme za vzdrževanje kraljeve vojske in trdnjav na Hrvaškem. Zato pritegne pozornost bralca navajanje konkretnih števil, za koliko trdnjav in vojakov v Slavonski in Hrvaški krajini so posamezne dežele namenile denar za vzdrževanje. Naraščanje finančne udeležbe posameznih dežel je razvidno iz tabele, kjer so navedena odobrena sredstva za leta 1536, 1545, 1556 in 1578. Ta sredstva so poleg osnovnega namena omogočila okrepitev trdnjav v Sisku in gradnjo nove trdnjave Karlovac. Medtem ko so turški vpadi na slovensko ozemlje prenehali sredi 16. stoletja, so se številčno izredno okrepili na hrvaškem ozemlju: od 1572 do konca 1575 tridesetkrat, samo v letu 1576 pa kar šestdesetkrat.

Za zadnje poglavje, ki se omejuje na turške vojaške akcije na hrvaškem ozemlju, gre namreč za zasedbo Bihaća 1592 in bitko pri Sisku 1593. leta, si je avtor za naslov izposodil napis pod sliko, ki je prikazovala bitko pri Sisku, v stolnici v Ljubljani. Napis glasi: »Ali ne strmiš nad turškimi zastavami in za boj pripravljenimi četami, ki grozijo Kranjski deželi s krutim poginom?« Pri opisu bitke pri Sisku avtor še posebej poudarja delež kranjskih fevdalcev pri zmagi, Andreja Auersperga, Adama Ravbarja, Kristofa Obračana in Jurija Paradeiserja.

Zgoščen prikaz vsebine Simonitijeve knjige naj zaključim z njegovo mislijo iz uvodnega poglavja, ki je, v današnji situaciji lahko zelo aktualna: »To obdobje se je zaradi dolgotrajnosti in usodnosti močno zarezalo v zavest ljudi. Slovenski narod si je namreč ohranil v tem obdobju položaj, ki mu je naravno zagotavljal stik s kulturo in civilizacijo zahodne Evrope, poleg tega pa je to obdobje pomenilo za Slovence tisto, kar naj bi dajalo nekemu narodu občutek samozaupanja, samozavesti in poguma«.

Zal moram opozoriti na neko pomanjkljivost, zaradi katere je prikaz turških vpadov na slovensko ozemlje okrnjen. Namen avtorja je bil obravnavati turške vpadne na vsem slovenskem ozemlju, zato bi pričakovali, da bo v pregled vključil tudi turške vpadne v Prekmurje. Res je, da se ti vpadi časovno ne ujemajo povsem s konceptom knjige, vendar bi tudi vpadi v Prekmurje po letu 1600 morali biti zajeti. Zelo dober pregled teh vpadov sta v svojih delih dala Ivan Zelko in Franjo Gumilar.

Knjigo o turških vpadih je V. Simoniti popestril s številnimi ilustracijami in zemljevidi. V treh kartah prikazuje teritorialni razvoj osmanskega cesarstva, v eni pa glavne smeri turških vpadov. 49 slik prikazuje vladarje (Habsburžane, sultane, ogrske vladarje), razne vojaške prizore (bitke, rodove vojske), vedute krajev, tabore, dokumente, predmete ipd. Tekstu je dodan pregled virov in literature, ki pa je nekoliko pomanjkljiv in z več napakami. Predvsem pa pogršam zelo pregleden avtorjev članek »Slovenska historiografija o turških vpadih in obrambi pred njimi« (ZČ 42, 1988, str. 505—516). Zelo uporabna je časovna preglednica, v kateri so s poudarjenim

tiskom označeni vsi turški vpadi na slovensko ozemlje (tudi tisti v Prekmurje v 16. stoletju). Na koncu je še dodan seznam manj znanih (turških) besed.

V sedanjem prelomnem obdobju slovenskega naroda, v času našega osamosvajanja, bi potrebovali več takšnih zgodovinskih orisov iz naše preteklosti.

Ignacij Voje

Lothar Gall, *Europa auf dem Weg in die Moderne 1850—1890*. München—Wien : Oldenbourg, 1984. 254 strani + priloge/zemljevidi 4 strani. (Oldenbourg Grundriss der Geschichte ; 14)

Zbirka »Temeljni zgodovinski oris« založbe Oldenbourg sicer ni posebna novost na knjižnem trgu, saj je v izdaji, na katero opozarjamo tukaj, izšla že v prvi polovici osemdesetih let: toda gre za izjemno zanimiv, zlasti študentu in učitelju zgodovine namenjen pregled zgodovinskega (v veliki večini res na Evropo omejenega) razvoja od grške civilizacije do današnjega dne, ki v dvajsetih zvezkih — napisali so jih nemški, deloma avstrijski avtorji — problemsko opozarja na glavne razvojne faze in odprta vprašanja evropske zgodovine in poglede nanje. Vsi zvezki so v tem smislu razdeljeni v tri dele. Prvega, ki sumarno predstavlja sodobno videnje obravnavanega obdobja, drugega, ki izčrpno poroča o sodobnem stanju zgodovinopisja in nasprotujočih zgodovinopisnih razlagah, zadevajočih obravnavano dobo, in tretjega, ki obsega izbrano, tematsko predstavljeno, relevantno zgodovinopisno literaturo. Zvezki Oldenbourgovskega »Zgodovinskega orisa« so tako pregledni, koristni, uporabi in spodbudni pripomoček, ki problematizira ustaljene in stereotipne predstave o preteklosti in omogoča vpogled v najnovejše raziskovalne dosežke.

Tudi zvezek, o katerem poročam in ki (kot je razvidno iz naslova) obravnava drugo polovico 19. stoletja, je v skladu s opisanim konceptom razdeljen v tri dele, ti pa so nato problemsko in vsebinsko zaokroženo razčlenjeni v posamezna poglavja. Avtor Lothar Gall je v uvodu najprej označil obdobje: pod zbirnim naslovom »Strukture in razvojne težnje« v Evropi po 1850 je predstavil evropske »družbe in gospodarstva«, »organizacijo držav in politične sisteme«, »kulturne razmere in cerkvene ustanove«. Pri tem je bila avtorjeva pozornost usmerjena ne le k dejstvu, k podatku, temveč predvsem k primerjavi in k razlikam med deželami, k prepoznavanju za obdobje (1850—1890) značilnih posebnosti, k oblikovanju ustanov moderne meščanske družbe in politike, a obenem spremenjenem in spreminjujočem se razmerju med državo in družbo, med posvetno in cerkveno oblastjo, med družbeno elito in vse bolj relevantno volilno množico. Uvodnemu razdelku prvega — preglednega dela — sledi opozorilo na politične probleme časa 1850—1871, ki je po avtorjevem mnenju svojska celota. Značilni problemi let 1850—1871 naj bi bili namreč: avtoritarne, vendar tradicionalnemu absolutizmu prve polovice 19. stoletja nič več podobne oblike političnega življenja in politične organizacije (Francija Napoleona III, Nemčija v času pred združitvijo, Avstrija Bachovega absolutizma), italijanska in nemška združevalna prizadevanja, ki dosežejo svoj sklep z državno združitvijo dveh narodov in končno: politična prerazporeditev moči v Srednji Evropi, ki naj bi bila v prvi vrsti posledica vzpona leta 1871 nastalega nemškega cesarstva. Zadnje podpoglavje preglednega prvega dela knjige je namenjeno desetletjema 1871—1890: zmagoslavju in krizi liberalizma v sedemdesetih letih 19. stoletja, odnosu med državo in družbo v času po ekonomski krizi leta 1873 in utrditvi meščanskega kapitalizma v zahodni in srednji Evropi in kot tretje: ekspanzivnim in imperialističnim načrtom evropskih držav. Ves ta pregled obsega v nemščini približno devetdeset drobno tiskanih strani in torej zelo sumarno povzema glavna problemska vprašanja obdobja, ki jih avtor kratko strne še v povzetku.

Drugi del knjige z naslovom: »Glavni problemi in težnje v (zgodovinopisnem) raziskovanju« je namenjen različnim stališčem in razlagam (prve in) druge polovice 19. stoletja v zgodovinopisni literaturi. V njem se avtor (bolj ali manj) obširno dotika številnih odprtih vprašanj, ki zadevajo 19. stoletje kot celoto. Na prvem mestu tako postavlja pod vprašaj različne periodizacije obdobja, ki so tesno povezane z vprašanjem, kdaj se 19. stoletje — vsebinsko in problemsko gledano — sploh začne in kdaj konča (zgodovinskih mejnikov vendar ni mogoče postavljati le z letnicama 1800—1900). Nato obravnava nekatera druga nedorečena ali še vedno različno interpretirana vprašanja dobe kot so narava in potek industrijske revolucije, podoba in organizacija »nove meščansko-kapitalistične družbe«, strukturne spremembe v državno-političnih sistemih, pojav nacionalnih držav in narava nacionalnih gibanj v drugi polovici 19. stoletja, različni pogledi na pomen in vlogo vere in cerkve, vloga znanosti in novo nastali mednarodni sistem po letu 1870. Avtorju je uspelo sugestivno pokazati na poglobitve — včasih še vedno močno protislovne — razlage navedenih vpra-